

AUTOR:	Mgr. Veronika Bajgarová	ZNACKA:	VY_32_INOVACE_08_CJL_01
OBOR STUDIA:	Gastronomie, Cestovní ruch	ROČNÍK:	1., 3., 4.
PREDMĚT:	Český jazyk a literatura	VYTVORENO:	únor 2013
TEMATICKÝ OKRUH:	Literatura od starověku po romantismus		
NÁZEV:	Literární pojmy, ústní lidová slovesnost		
ANOTACE, METODICKÝ POKYN:	<p>Výukový materiál je vytvořen zejména pro žáky 1. ročníku dálkového nástavbového studia oboru Management v gastronomii. Žákům 3. a 4. ročníku oboru Cestovní ruch slouží k zopakování učiva a ověření úrovně osvojení poznatků daného tématu, a to formou samostatné práce. Soubor obsahuje výkladový materiál k tématu Literární pojmy, ústní lidová slovesnost, který je zpřístupněn žákům formou e-learningu.</p> <p>Žák se pod svým uživatelským jménem a heslem (jež mu je přiděleno) přihlásí do výukového prostředí http://moodle.ssss.cz. Pod názvem konkrétního vyučujícího a příslušného předmětu vyhledá nabídku kurzů, které mu jsou zpřístupněny.</p> <p>Zadaný kurz obsahuje materiál, jež má žák prostudovat. Učivo je doplněno citacemi úryvků z literárních děl, v závěru jsou úkoly, které žák samostatně vypracuje. Kurz obsahuje opakovací test, který prověří získané vědomosti a znalosti. Jeho spuštění řídí konkrétní vyučující. Ten nastaví pravidla, za kterých je možné test absolvovat (prostředí, čas, četnost opakování, hodnocení). Jako opakovací forma učiva bude materiál použit i pro studenty oboru Cestovní ruch.</p>		
ODKAZY A CITACE:	<p>POLÁŠKOVÁ, Taťána, Dagmar MILOTOVÁ a Zuzana DVOŘÁKOVÁ. Literatura: přehled středoškolského učiva. Třebíč: Petra Velanová, 2005. ISBN 80-902571-4-3.</p>		

Literární pojmy

Literatura – jsou písemné prameny, písemnictví (z latiny „litera“ - písmeno) je souhrn jazykových projevů národa v jistém časovém období.

Dělí se podle různých hledisek:

- ◆ časově – např. středověká, současná,
- ◆ jazykově – např. česká, německá, anglická,
- ◆ oborově – např. technická, vědecká.

Literatura je dokladem vzdělanosti národa. Předmětem literatury je člověk zobrazený ve své citové a rozumové sféře, v projevech svého jednání i při řešení základních životních situací.

Základní dělení literatury

Literatura umělecká

- ◆ poezie
- ◆ próza
- ◆ drama

Literatura věcná

- ◆ odborná a vědecká
- ◆ administrativa
- ◆ publicistika

Pozn..

Dělení literatury umělecké není vždy jednotné. V odporných publikacích se můžeme setkat s dělením odlišným. Rozlišují se literární druhy (lyrika, epika, drama) a literární formy (poezie a próza).

Literatura umělecká (literární žánry, druhy, formy)

- ◆ je to literatura krásná (někdy se můžeme setkat s označením beletrie),
- ◆ základními druhy literatury umělecké jsou **epika, lyrika, drama**,
- ◆ základními literárními formami jsou **poezie a próza**,
- ◆ základními literárními žánry jsou žánry **lyrické, epické, lyricko-epické a dramatické**.

Druhy literatury

- ◆ **Lyrika** - základem je umělcovo vyjádření svých pocitů, dojmů, nálad.
- ◆ **Epika** - vyjadřuje děj, obsahuje časové i příčinné souvislosti.
- ◆ **Drama** - divadelní hra určená pro jevištní provedení. Základem je řeč – monolog, dialog.

Literární formy

- ◆ **Poezie** - básnictví, jedná se o tzv. řeč vázanou, základními stavebními jednotkami, z nichž se skládají básně, jsou stopa, verš a sloka.
- ◆ **Próza** - jde o označení pro díla nedramatická a neveršovaná (řeč „nevázaná“), je to forma běžné komunikace, stavebními jednotkami jsou slovo, věta, odstavec (kapitola, díl, kniha, cyklus).

Literární žánry

- ◆ **Lyrické**
 - ◆ **Elegie** - báseň, vyjadřující smutek, tzv. žalozpěv.
 - ◆ **Epitaf** - veršovaný nápis na hrob.
 - ◆ **Óda** - oslavná báseň, opěvuje boha, hrdinu, ale i lásku, přírodu, vlast.
 - ◆ **Píseň** - báseň určená ke zpěvu, jednoduché vyjádření, pravidelná sloka, rým, často se objevuje refrén. Dělíme zejména na lidové a umělé písně.
 - ◆ **Epigram** - krátká satirická báseň zakončena pointou.
 - ◆ **Pásmo** - polytematická báseň, volné přiřazování veršů.

- ◆ **Sonet** - báseň (znělka), skládá se ze 14 veršů po 4 slokách, počet veršů ve sloce má dané schéma - 1. a 2. sloka po 4 verších, 3. a 4. sloka po 3 verších.

◆ Epické

- ◆ **Román** - prozaický útvar, založen na obsáhlém ději, mnoho dějových linií a zápletek, mnoho postav.
- ◆ **Povídka** - kratší prozaický útvar, má jednoduchý a méně rozvětvený děj, několik postav.
- ◆ **Novela** - kratší prozaický útvar, jednoduchý děj, málo postav, překvapivý závěr.
- ◆ **Romaneto** - prozaický útvar, v úvodu tajemná, nevysvětlitelná záhada, postupně odhalována racionálním způsobem pomocí vědeckých poznatků.
- ◆ **Pověst** - prozaické vyprávění založené na reálném základě, ale časem obohacené o nepravděpodobné rysy (pochází z ústní lidové slovesnosti).
- ◆ **Pohádka** - smyšlené vypravování, prozaický i básnický text (pochází z ústní lidové slovesnosti), typické znaky: dobro vítězí nad zlem, neurčitý místo a čas, nadpřirozené bytosti, kouzla, kouzelná čísla 3, 7, 12, 21, hlavní hrdina po zásluze odměněn atd.
- ◆ **Epos** - básnická skladba velkého rozsahu, chronologicky zaznamenává události, pomalu plynoucí děj, mnoho postav.
- ◆ **Legenda** - báseň, vypráví o životě, skutcích a smrti a zázracích svatých.
- ◆ **Báje** - mýtus, příběh, v němž lidé ztvárnili své představy o životě bohů, o vzniku světa, o různých přírodních jevech, či posmrtném životě.
- ◆ **Bajka** - příběh, ve verších či v próze, v němž zvířata nebo rostliny jednají jako lidé.

◆ Lyricko-epické

- ◆ **Balada** - báseň, která má pochmurný děj a většinou tragický konec.
- ◆ **Romance** - báseň, rozmarný, veselý děj, šťastný konec (protiklad balady).

◆ Dramatické

- ◆ **Činohra** - divadelní hra, ve které se vyhrocuje ostrý společenský konflikt.
- ◆ **Tragédie** - divadelní hra, zobrazující zápas hrdiny s mocí, který končí jeho smrtí.

- ◆ **Komedie** - divadelní hra, která humorně až satiricky zobrazuje lidské slabosti a nešvary ve společnosti nebo vážné charakterové vady, vždy končí dobře, vesele.
- ◆ **Opera** - spojení dramatického textu a hudby, text se zpívá za doprovodu orchestru.
- ◆ **Opereta** - spojení dramatického textu a hudby, střídá se hudba s mluveným slovem.
- ◆ **Muzikál** - žánr hudebního divadla, navazuje na operetu, všechny složky (hudební, taneční, mluvená, zpěvní) tvoří kompaktní celek.

Ústní lidová slovesnost

Ústní lidová slovesnost (dále ÚLS)

- ◆ Vzniká od nejstarších dob (kdy ještě nebylo známo písmo) až do současnosti.
- ◆ Vyjadřuje lidový názor na život, optimismus, touhu po svobodě, odpor k útisku.
- ◆ Lidová kultura se nazývá folklór a lidová slovesnost je pak jeho nedílnou součástí.
- ◆ Nejvíce výtvořů ÚLS vzniklo v době pobělohorské, v době sociálního útlaku venkovských lidí.
- ◆ Zájem o lidovou slovesnost a o její záznam nastal v době národního obrození (F. L. Čelakovský, B. Němcová, K. J. Erben).
- ◆ ÚLS má bohatou tematickou členitost.

Znaky ústní lidové slovesnosti

- ◆ Ústní tradování (nikdo nic nezaznamenával).
- ◆ Neznámý autor (tvůrcem byl sice jedinec, ale útvary byly ústně tradovány a pak se staly dílem kolektivu).
- ◆ Proměnlivost (text se mění podle různých krajů a prostředí).

Hlavní literární útvary ÚLS

- ◆ Pověst - útvar, který obsahuje ve svém jádře vždy skutečný historický fakt, který se během doby obměňuje.
- ◆ Pohádka - vymyšlené vypravování, které vyjadřovalo touhu po spravedlnosti, neboť v nich vítězí právo a dobro nad zlem, prostý člověk nad zlým vládcem.
- ◆ Proroctví - souvisí s pověstí, vyjadřuje naděje na lepší budoucnost (např. Libušino proroctví).
- ◆ Lidová píseň - veršovaný text, zobrazuje lidi v nejrůznějších situacích.
- ◆ Dalšími útvary ústní lidové slovesnosti jsou přísloví, pořekadla, pranostiky, lidové hry, říkadla, anekdoty.

Útvary ústní lidové slovesnosti

Píseň

- ◆ Obsahovala všechno, co bylo v okruhu života prostých lidí: zachycovala lásku šťastnou i nešťastnou, tíživé robotnické poměry, vztahy rodičů a dětí, nechť k vojně, napětí mezi lidem a pány.
- ◆ Existovaly písně pracovní, milostné, obřadní, vojenské, zbojnické; skoro do všech pronikla příroda; četné byly i písně zbojnické, hlavně na Moravě.
- ◆ Znaky lidové písně:
 - ◆ formálním znakem je rým,
 - ◆ dalším je strofika (převažuje čtyřveršová nebo dvouveršová),
 - ◆ rytmus je diktován nápěvem,
 - ◆ výběr slova je prostý,
 - ◆ věci se pojmenovávají přímo, ne obrazně.
- ◆ Písně sbíral F. L. Čelakovský (*Slovanské národní písně*) i K. J. Erben (*Prostonárodní české písně a říkadla*).
- ◆ Lidová píseň ovlivnila do značné míry řadu básníků (J. Neruda, J. V. Sládek, F. Hrubín, J. Kainar, atd.). V současné době je její vliv patrný ve folkové hudbě (P. Hutka, J. Nohavica).

Pohádka

- ◆ Je vypravování s nepravděpodobným dějem, které má typické znaky:
 - ◆ nevztahuje se ani k určité době (...bylo nebylo...),
 - ◆ ani k určitému místu (...za devatero horami...),
 - ◆ ani k určitým osobám (...žil byl jeden král...),
 - ◆ zpravidla v nich vítězí dobro nad zlem,
 - ◆ dobří hrdinové překonávají překážky s pomocí nadpřirozených sil, a to buď osob nebo předmětů a po vítězství nad zlem bývají po zásluze odměněni (1/2 království, princezna),
 - ◆ typickým pohádkovým číslem je 7, 3, a jejich násobky (o sedmi krkavcích, o třech zlatých jabloních, o třech vlasech děda Vševěda, sedm trpaslíků, král má tři syny, dcery).

- ◆ Oblíbeným pohádkovým hrdinou v době pobělohorské byl hloupý Honza, který nakonec vždycky přelstí vrchnost; častá byla i postava komického čerta, která měla parodovat oficiální literaturu, ve které byl čert prostředkem zastrašování.
- ◆ Mezi další pohádkové postavy patří králové, královny, princové, princezny, Kašpárek, drak, selka atd.
- ◆ Pohádkám, kde vystupují nadpřirození bytosti, říkáme kouzelné, fantastické.
 - ◆ Pohádky novelistické vycházejí z každodenní reality, neobsahují žádná kouzla. Jde například o pohádku *Chytrá horákyně* (bystrá žena z lidu je dobrým rádcem svému muži – králi a soudci) od B. Němcové (hlavním cílem jejich pohádek je nastolit sociální spravedlnost).
- ◆ Nejkrásnější české pohádky vydali B. Němcová, K. J. Erben, také J. Werich, K. Čapek, J. Wolker. Z evropských národů se mohou pohádkami pochlubit Němci (bratři Grimmové), Dánové (H. Ch. Andersen), Francouzi (A. de Saint-Exupéry), Angličané (O. Wilde).

Pověst

- ◆ Je lidové vypravování, jehož základem bývá skutečná událost obohacená o rysy nepravděpodobné.
- ◆ Pověsti se vztahují k určitému místu, případně době, osobě.
- ◆ Rozlišujeme např.:
 - ◆ národní (pověsti o Libuši, Krokovi a jeho dcerách,...),
 - ◆ místní (o založení hradů, např. Helfštýna, Hukvald),
 - ◆ rodové (o bílé paní),
 - ◆ hrdinské (o Žižkovi),
 - ◆ vznikaly i pověsti legendární (vztahující se k poutním místům, klášterům nebo zázrakům).
- ◆ Pověsti inspirovaly mnoho umělců, kteří pak vytvořili známá díla (Smetanova *Libuše*, *Dalibor*, balady J. Nerudy, J. Vrchlického, kresby M. Alše, J. Mánesa).
- ◆ K nejznámějším autorům patří A. Jirásek (*Staré pověsti české*), I. Olbracht (*Ze starých letopisů*).

Příslloví

- ◆ Ustálené slovní spojení, které obsahuje jistou moudrost, zkušenost, poznatky s mravním ponaučením.
- ◆ Způsob vyjádření obsahu v přísloví nemusí být vždy přímý. I zde se uplatňuje metafora, nepřímé pojmenování.
- ◆ Příklady přísloví: „Z pilnosti se štěstí rodí, lenost holou bídu rodí.“ „Bez práce nejsou koláče.“
- ◆ Sbíráním přísloví se zabýval F. L. Čelakovský (*Mudrosloví národa slovanského v příslovích*).

Pořekadlo

- ◆ Je ustálené slovní spojení, které obrazně vyjadřuje jistou situaci (nikoliv životní moudrost s mravním ponaučením jako u přísloví).
- ◆ Vyslovuje se jistý postřeh, např.: „Je to, jako by hrách na stěnu házel“.

Pranostika

- ◆ Je ustálené slovní spojení specializující se na meteorologické jevy nebo na oblast zemědělského hospodaření.
- ◆ Např. „Sv. Anna, chladna z rána.“ „Studený máj v stodole ráj.“

Říkadlo

- ◆ Je žánr dětského folklóru na přechodu mezi zpěvem a recitací.
- ◆ Např. „Zlatá brána otevřená.“ „...šnečku, šnečku, vystrč růžky...“.

Pozn.:

Rozdíl ve sběratelské činnosti Erben a Němcové je v tom, že Erben vydával naše a slovanské pohádky neupravené, kdežto Němcová do nich vkládala výchovný cíl.

Test 01 – Literární pojmy, ústní lidová slovesnost (15 otázek)

Náhled úlohy: Test 01

Úloha 1

Dosud
nezodpovězeno

Počet bodů z 1

Základem tohoto žánru je lidové vyprávění, které však nemá žádný reálný základ. Obvykle v něm vystupují nadpřirozené bytosti a objevují se kouzelné předměty. Jak se nazývá tento žánr?

Vyberte jednu z nabízených možností:

- ☐ a. pověst
- ☐ b. pohádka
- ☐ c. legenda
- ☐ d. román

Náhled úlohy: Test 01

Úloha 1

Dosud
nezodpovězeno

Počet bodů z 1

Balada je báseň:

Vyberte jednu z nabízených možností:

- ☐ a. lyrická
- ☐ b. epická
- ☐ c. lyricko-epická
- ☐ d. prozaická

Náhled úlohy: Test 01

Úloha 1

Dosud
nezodpovězeno

Počet bodů z 1

Lyrická báseň vyjadřující smutek neboli žalozpěv se nazývá:

Vyberte jednu z nabízených možností:

- ☐ a. epitaf
- ☐ b. epos
- ☐ c. epigram
- ☐ d. elegie

Náhled úlohy: Test 01

Úloha 1

Dosud
nezodpovězeno

Počet bodů z 1

Jak se nazývá epický žánr, který se soustřeďuje na jeden poutavý příběh, má rychlý spád a často nečekaný, překvapivý závěr (pointu)?

Vyberte jednu z nabízených možností:

- ☐ a. epos
- ☐ b. román
- ☐ c. novela
- ☐ d. povídka

Náhled úlohy: Test 01

Úloha 1

Dosud
nezodpovězeno
Počet bodů z 1

Mezi epické žánry nepatří:

Vyberte jednu z nabízených možností:

- ☐ a. epigram
- ☐ b. novela
- ☐ c. román
- ☐ d. epos

Náhled úlohy: Test 01

Úloha 1

Dosud
nezodpovězeno
Počet bodů z 1

Uveďte, jak se nazývá druh literatury, který je založen na ději, vyprávění příběhu a není určen k předvádění na jevišti.

Odpověď:

Náhled úlohy: Test 01

Úloha 1

Dosud
nezodpovězeno
Počet bodů z 1

Epos je veršovaná básnická skladba, má velký rozsah, vystupuje v něm mnoho postav, typický je pomalu plynoucí děj.

Vyberte jednu z nabízených možností:

- ☐ Pravda
- ☐ Nepravda

Náhled úlohy: Test 01

Úloha 1

Dosud
nezodpovězeno
Počet bodů z 1

K základním dramatickým žánrům nepatří:

Vyberte jednu z nabízených možností:

- ☐ a. činohra
- ☐ b. tragédie
- ☐ c. komedie
- ☐ d. epika

Náhled úlohy: Test 01

Úloha 1

Dosud
nezodpovězeno
Počet bodů z 1

Jak se říká pohádkám, které neobsahují žádná kouzla ani kouzelné bytosti, vycházejí z každodenní reality.

Odpověď:

Náhled úlohy: Test 01

Úloha 1

Dosud
nezodpovězeno

Počet bodů z 1

K základním znakům ústní lidové slovesnosti patří: proměnlivost, ústní tradování, známý autor.

Vyberte jednu z nabízených možností:

☐ Pravda

☐ Nepravda

Náhled úlohy: Test 01

Úloha 1

Dosud
nezodpovězeno

Počet bodů z 1

K základním znakům pohádky patří např.: neurčité místo, neurčitý čas, dobro vítězí nad zlem, hrdina bývá po zásluze odměněn.

Vyberte jednu z nabízených možností:

☐ Pravda

☐ Nepravda

Úloha 6

Dosud
nezodpovězeno

Počet bodů z 1

Úloha s
vláječkou

 [Upravit úlohu](#)

Základem pověsti bývá skutečná událost, v průběhu času obohacená o nepravděpodobné rysy.

Vyberte jednu z nabízených možností:

☐ Pravda

☐ Nepravda

Náhled úlohy: Test 01

Úloha 1

Dosud
nezodpovězeno

Počet bodů z 1

Kdo nepatří mezi autory pohádek?

Vyberte jednu z nabízených možností:

☐ a. Karel Čapek

☐ b. Božena Němcová

☐ c. Alois Jirásek

☐ d. Karel Jaromír Erben

Náhled úlohy: Test 01

Úloha 1

Dosud
nezodpovězeno

Počet bodů z 1

Ustálené slovní spojení zaměřeno na meteorologické jevy se nazývá:

Vyberte jednu z nabízených možností:

☐ a. pranostika

☐ b. přísloví

☐ c. anekdota

☐ d. pořekadlo

Náhled úlohy: Test 01

Úloha 1

Dosud
nezodpovězeno

Počet bodů z 1

"Z pilnosti se štěstí rodí, lenost holou bídu rodí." Příklad tohoto ustáleného slovního spojení je (uveďte název):

Odpověď: